

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-5-81-82>

УДК 37.091.2:331.54

Пильтай О.М.

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ У ПІДГОТОВЦІ УЧНІВ ДО ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Анотація. У статті здійснено аналіз ситуації на ринку праці та вказано вимоги до сучасного професіонала. Автором розглянуто основні проблеми та труднощі, що виникають в учнів на етапі професійного самовизначення. Висвітлено роль профорієнтаційної роботи в школі та на уроках трудового навчання зокрема. Простежено вплив професійної орієнтації на усвідомлений вибір професії учнями та подальший кар'єрний розвиток особистості. Прослідковано, що у процесі професійного самовизначення для учнівської молоді велике значення має мотивація та престиж професії, що відіграють велику роль на етапі професійного вибору. Для допомоги учням у виборі професії в школі потрібно відбирати й удосконалювати методи анкетування, застосовувати нові інформаційні технології, вивчати успішність, темперамент дитини, поповнювати матеріальну і технічну базу школи.

Ключові слова: ринок праці, вибір професії, професійна орієнтація, професійне самовизначення, професійна кар'єра.

Piltai Oksana

State Higher Educational Establishment
“Pereyaslav-Khmelnytsky Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University”

MODERN TENDENCIES AND PROBLEMS IN PREPARATION OF STUDENTS TO CHOICE OF PROFESSION IN EDUCATIONAL PROCESS

Summary. The article analyzes the situation on the labor market and outlines the requirements for a modern professional. The author deals with the main problems and difficulties that students face in the stage of professional self-determination. The current labor market in Ukraine is becoming more and more demanding for the personality of a professional as the number of new professions grows and the person is in competition. Therefore, at the present stage, one of the main tasks facing the school should be high-quality, systematic career guidance with students, which would create the prerequisites for obtaining maximum results from future employment. The purpose of the article is to analyze the situation on the labor market and to highlight the main problems that students face in the stage of professional self-determination. The role of vocational guidance in school and in vocational training lessons is highlighted. The influence of vocational orientation on the students' conscious choice of profession and further career development of the individual were also traced. It is revealed that in the process of professional self-determination for the youth of youth, the motivation and prestige of the profession, which play a large role in the stage of choosing a profession, are of great importance. The main motives that determine the choice of profession and influence the formation of professional self-determination of a person are: family, values, inclinations, needs, interests and abilities. To help students in choosing a profession at school, it is necessary to select and improve the methods of questioning, to use new information technologies in professional orientation, to study the success, the temperament of the child, to supplement the material and technical base of the school, to equip with educational and methodical literature; to involve parents more in educational problems; increase students' interest in learning; to establish a connection between the school and higher education institutions. Schools need to focus on intensifying career guidance, establish a system of career guidance activities so that students have the opportunity to determine their place in the world of professions and navigate the labor market.

Keywords: labour market, choice of profession, professional orientation, professional self-determination, professional career.

Постановка проблеми. В період змін в країні та умовах децентралізації молодій людині особливо важко визначитися з вибором майбутньої професії та навчальним закладом. Ринок праці змінюється, а разом з ним існуючий перелік професій. Сьогодні з розвитком ІТ-сфери, технологій краси, агропромисловості та альтернативної енергетики з'являються нові професії сьогодення та майбутнього, а також змінюються критерії відбору працівників.

Сучасний ринок праці в Україні становить все більші вимоги до особистості професіонала, оскільки росте кількість нових професій і людина знаходиться в умовах конкуренції. Тому багатьом людям, які перебувають в пошуку роботи чи то на якійсь займаній посаді потрібно постійно

вдосконалюватися, підвищувати кваліфікацію, а можливо кому і змінити професію. Щоб випускнику школи було краще зорієнтуватися у виборі професії, він повинен бути повністю обізнаний з різними видами професій та вимогами, які вони ставлять до працівника, а це один із шансів вдало обрати навчальний заклад, а відповідно і майбутню професію.

Тому на сучасному етапі одним із основних завдань, які стоять перед школою повинна бути якісна, системна профорієнтаційна робота з учнями, яка створювала б передумови для отримання максимальних результатів від трудової діяльності в майбутньому.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій. Над проблемою підготовки молодого покоління

ня до професійного самовизначення працювало і працює багато дослідників. Загальні підходи до розбудови теоретичних основ системи професійної орієнтації учнівської молоді знайшли своє відображення в теоретичних і прикладних дослідженнях вітчизняних та зарубіжних учених: Є. Клімова, І. Назімова, Д. Закатнова, М. Захарова, Е. Зеєра, В. Зінченка, Л. Йовайші, В. Сидоренка, Є. Павлютенкова, М. Янцура, А. Вайсбурга, В. Мадзігона, П. Атутова, М. Пряжнікова, К. Платонова, О. Сазонова, Б. Федоришина, С. Чистякової, А. Маслоу, Дж. Сьюпера, Дж. Холланда та інших.

Проблему професійної орієнтації на уроках трудового навчання та технологій розглядали у своїх працях науковці В. Сидоренко, В. Харламенко, Т. Белан, М. Янцур, С. Чуприна, С. Яцук та інші.

Виділення раніше невирішених частин загальної проблеми. Проте, попри таку увагу різних дослідників до професійної орієнтації молодого покоління, все ж залишається незадоволеність молоддю у виборі спеціальності, а безробіття та плінність кадрів, свідчать про те, що питання вибору професії з позиції сьогодення потребує особливої уваги.

Мета статті – проаналізувати ситуацію на ринку праці та висвітлити основні проблеми, що виникають в учнів на етапі професійного самовизначення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасній молоді досить складно зорієнтуватися у широкому світі сучасних професій і здійснити вибір майбутньої професійної діяльності з урахуванням свого покликання, своїх нахилів та здібностей. Останнім часом у навчальних закладах послабилася робота з профорієнтації учнів, втрачаються зв'язки з виробництвом, що негативно впливає на професійне спрямування та розвиток професійного самоусвідомлення молоді [1, с. 4].

Розвиток системи освіти має орієнтуватися на довгострокові перспективи ринку праці та корелюватися з його середньостроковими тенденціями. Крім того, глобалізація економіки запроваджує у життя принципово нові процеси, які постійно проявляються у посиленні ролі знань та розширенні сфери освітніх послуг, що стають не просто найбільш затребуваними продуктами людської діяльності, а й одними з ключових чинників соціально-економічного зростання. Доказом цього є те, що Всесвітня торгова організація до переліку послуг, торгівля якими регулюється, зарахувала освіту [2, с. 70].

Виходячи на ринок праці, фахівці окрім теоретичних знань, повинні володіти навичками та вміннями практичної діяльності у відповідній сфері. Унікальність кожного окремого підприємства передбачає здобуття новим працівником особливих навичок роботи. Незважаючи на це, при працевлаштуванні фахівець з вищою освітою має показати роботодавцям свої професійні здібності та вміння ефективно працювати як у стандартних, так і в непередбачуваних, ризикових ситуаціях. Вміння швидко адаптуватись до нових умов, стресостійкість, комунікабельність, прагнення до навчання протягом усього життя є принциповою вимогою. Особливо цінуються спеціалісти, які володіють нестандартним мисленням, креативні, мають творчі здібності та вміють їх реалізувати у своїй професійній діяльності [3, с. 41].

Загальноприйнятими вимогами до фахівців, що є актуальними і за сучасних умов, є толерантність, дисциплінованість, пунктуальність, впевненість у собі, уміння адекватно оцінювати виробничі ситуації. Незаперечною вимогою є наявність практичних навичок роботи з новітніми технологіями, у першу чергу – комп'ютерними [3, с. 42].

Несвоечасність підготовки кваліфікованої робочої сили є серйозною перепоною на шляху забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку. Насамперед, це пов'язано з тим, що часовий лаг між попитом на працю та часом підготовки необхідних для економіки кадрів можливо подолати лише у рамках взаємодії суб'єктів ринків праці та освіти. У цьому контексті запровадження в економічну практику сучасних інструментів, форм і методів взаємодії суб'єктів ринків праці та освіти сприятиме розв'язанню проблеми розбалансування між обсягами підготовки (пере підготовки) та підвищення кваліфікації кадрів й попитом на них [2, с. 71].

Бербец В.В. спираючись на суспільну практику зазначає, що ринки праці та освітніх послуг в Україні виявляються практично не пов'язаними: приблизно 50 % випускників вищих навчальних закладів працевлаштовуються не за спеціальністю, з якої здобули освіту; близько 60 % випускників коледжів та 75 % випускників професійно-технічних навчальних закладів щорічно виявляються не затребуваними підприємствами та організаціями. При цьому Бербец В.В. наголошує, що все це є наслідком відсутності або безсистемності в організації профорієнтаційних заходів школи [4, с. 148].

Янцур М.С. вважає, що основними характерними труднощами профорієнтаційної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах є відсутність науково обґрунтованої системи профорієнтації учнівської молоді, сучасної науково-методичної літератури з цієї проблеми; застарілі підходи до організації роботи; слабка матеріально-технічна база шкіл; втрата інтересу та довіри до профорієнтаційних заходів з боку батьків та учнів; низький рівень знань і вмінь психологів та педагогів з профорієнтації та методики її проведення, відсутність педагогічних вишів, які б готували профорієнтологів для загальноосвітніх навчальних закладів [5].

Аналізуючи проблему професійного самовизначення через оцінку стану системи профорієнтації молоді Донецької області у 2010 році Н.С.Якімова [6] зазначала, що головною проблемою на ринку праці країни є дефіцит кваліфікованої робочої сили, а саме – робітників, практично у всіх галузях економіки, а також проблема кількісного і якісного дисбалансу між попитом та пропозицією на робочу силу. При цьому автор акцентувала увагу на недосконалості системи профорієнтації населення, яка мала б сприяти свідомому професійному вибору, інформувати молодь про існуючий світ професій та потреби ринку праці, що є головною причиною того, що молодь дедалі частіше стає безробітною через нестачу відповідних вакансій, відсутність досвіду роботи, недостатність робочих місць, що відповідали б запитам молоді як за змістом роботи, так і за рівнем заробітної плати, помилковий вибір професій, що не мають попиту на ринку праці

[6, с. 143]. Тож варто зазначити, що на сьогодні в Україні ця ситуація майже не змінилася.

Закатнов Д.О. спираючись на дані багаторічних досліджень вказує, що вибір людиною професії, адекватної її здібностям, схильностям, об'єктивним можливостям, мотивам професійної діяльності тощо, підвищує продуктивність праці до 30 %, зменшує плинність кадрів на 20-25 %, знижує аварійність і травматизм у 3-4 рази [7].

Професійна орієнтація відповідно до «Концепції державної системи професійної орієнтації населення» є науково обґрунтованою системою взаємопов'язаних економічних, соціальних, медичних, психологічних і педагогічних заходів, спрямованих на активізацію процесу професійного самовизначення та реалізацію здатності до праці особи, виявлення її здібностей, інтересів, можливостей та інших чинників, що впливають на вибір професії або на заміну виду трудової діяльності [1, с. 5].

Самостійний вибір професії, здійснений під впливом аналізу власних внутрішніх можливостей, у тому числі й своїх здібностей, і співвіднесення їх з вимогами обраної професії, є процесом професійного самовизначення [8, с. 33].

Відомо, що професійне самовизначення здійснюється у шкільному віці, тому перед загальноосвітньою школою постає низка специфічних завдань. Успішне розв'язання яких передбачає активізацію розробки теоретичних і практичних аспектів проблеми професійного самовизначення та професійної орієнтації молоді. Перешкодою для успішного розвитку профорієнтації є те, що вона, як правило, розрахована на середнього учня; відсутній індивідуальний, диференційований підхід до особистості школяра; профорієнтаційна робота має переважно декларативний характер, не надаючи можливості кожному спробувати себе в різних видах практичної діяльності тощо [1, с. 5].

Необхідною умовою створення освітнього простору, який сприяє свідомому професійному самовизначенню учня середньої школи, є кваліфіковане проведення з ним профорієнтаційної роботи. Система профорієнтаційних заходів надає учням можливість визначити своє місце у світі професій, оцінити свої професійні здібності, знайти особистісний сенс у професійній діяльності, виконуючи при цьому ряд важливих виховних функцій, до яких належать такі, як профілактика соціальних девіацій, переживань соціальної самотності, проявів різних форм асоціальної поведінки, подолання життєвої установки «тут і тепер» при плануванні свого професійного життя та кар'єри [1, с. 6].

Проте, у процесі професійного самовизначення можуть виникнути суперечності, на які вказує А.П. Фрадинська [9, с. 137]:

- між прагненням молоді людини до самостійності та потребою у кваліфікованій допомозі дорослих (учителів);
- між соціальною орієнтацією молоді переважно на престижні професії та потребою держави у спеціалістах;
- між бажанням продовжити освіту після закінчення школи та зниженням інтересу до навчання в більшій частині сучасної молоді;
- між професійними намірами школярів і можливостями їх реалізації;

- між професійними намірами та здібностями;
- між прагненням молоді до самостійності та відсутністю вміння обґрунтовано прийняти рішення щодо вибору професії;

- між бажанням спробувати свої сили та відсутністю такої можливості у школі;

- між станом здоров'я та медико-фізіологічними вимогами професії;

- між професійними намірами молоді з високим рівнем освіти і значною часткою малокваліфікованої ручної праці.

Також прослідковано, що у процесі професійного самовизначення учнівської молоді велике значення має мотивація, що відіграє велику роль на етапі свідомого вибору професії.

Мотивація свідомого вибору професії – це система стимулів, спрямованих на реалізацію потреби в оволодінні певним видом праці. Вона формується в людини відповідно до усвідомлення нею суспільної важливості діяльності й правильності оцінки своїх індивідуальних нахилів і здібностей [10, с. 29].

Як вказує В.Кавецький: «Мотиви вибору професії обумовлені впливом на людину багатьох чинників – системи соціальних впливів, економічних і демографічних умов, сім'ї, школи, засобів масової інформації тощо. Враховуючи поради батьків, старших і досвідчених людей, кінцеве рішення про вибір професії все ж приймає сам учень і сам так чи інакше реалізовує його. Тому вирішальним фактором є особиста активна позиція учня. Тут особливо важливе вміння орієнтуватися у собі самому, об'єктивно оцінювати свої сили, вводити свої «ліміти», щоб у ситуацію самовизначення включити найсильніші, найвираженіші, найсуттєвіші для себе можливості» [10, с. 30].

Мачуська І.М. [11] вважає, що основними мотивами, які визначають вибір професії і впливають на формування професійного самовизначення особистості, є: сім'я, цінності, схильності, потреби, інтереси і здібності. Віковий аспект професійного самовизначення учнів 10-11 класів характеризується як період уточнення соціально-професійного статусу.

З метою підвищення ефективності профорієнтаційної роботи в школах проводяться семінари-практикуми вчителів, де батьки старшокласників теж можуть бути учасниками семінарів. Серед основних мотивів звернення батьків та учнів за профконсультацією виокремлюють такі [12, с. 4]:

- мотив невизначеності (учень не має свого плану розв'язання проблеми вибору професії, шукає вихід із ситуації);

- мотив підтвердження вибору;

- мотив підтвердження можливостей;

- мотив альтернативного вибору;

- мотив розв'язання конфлікту (в учня виникла ситуація із вибором професії, із якої він не може самостійно вийти, наприклад, хоче вступити до профтехучилища, а батьки проти).

Мачуська І.М. вирізняє такі структурні компоненти готовності учнів старших класів до професійного самовизначення: когнітивний, мотиваційний та практичний.

Когнітивний компонент готовності до професійного самовизначення характеризується такими показниками: наявність знань щодо індивідуальних особливостей; інформованість про світ

професій; поінформованість щодо вимог, які ставить професія, що обирається, до індивідуальних характеристик людини.

Мотиваційний компонент визначає ставлення старшокласника до вибору майбутньої професії, а основними показниками його прояву є наявність відповідних професійних інтересів та намірів, мотивів вибору професії.

Мотиваційний компонент має складну динамічну структуру, складові частини котрої певним чином супідрядні, взаємозалежні і взаємообумовлені. До складу мотиваційного компонента, що відбиває зміни в потребово-мотиваційній сфері особистості, входять відповідні потреби, мотиви, ціннісні орієнтації, інтереси, схильності, установки.

Мотиваційний компонент формується у процесі діяльності і виражається у зміні ієрархії структури мотивів, їхньої абсолютної і відносної значущості, у появі нових і зникненні старих мотивів. Бажаним є домінування мотивів, безпосередньо пов'язаних з процесом і змістом майбутньої професійної діяльності.

Практичний компонент передбачає наявність в учня вміння розробляти особистий професійний план та здійснювати заходи щодо його реалізації. До практичного компоненту готовності до вибору професії часто включають професійно важливі знання, уміння, професійно важливі якості особистості [11, с. 476–477].

Також на сучасному етапі багато учнів звертають увагу на престижність професії, навіть не будучи повністю обізнані з тією чи іншою професією.

На проблемі престижності професій загострює увагу М.І. Піддячий, запропонувавши розглядати її фахівцями в різних аспектах [13, с. 128]: механізми престижу; розвиток ринку праці і динаміка змін; зв'язок з об'єктивними і суб'єктивними факторами тощо. Масштабність розв'язання цієї проблеми дозволить відносно збалансувати наявність трудових ресурсів у народногосподарському комплексі України. При цьому автор наголошує на необхідності зупинитись на тих моментах, які мають безпосереднє відношення до методики профінформаційної роботи, не зважаючи на те, що фундаментальним вирішенням даної проблеми займається соціальна психологія.

Також М.І. Піддячий зауважує, що престижність професій відображається на ставленні особистості до певного виду професійної діяльності, а статична кореляція престижу професії і відношення до неї особистості розвиває прямий взаємозв'язок між ними (чим престижніше професія, тим більший інтерес до неї). Далі автор підкреслює, що в разі, коли психологічна готовність старшокласників до оволодіння неprestижними професіями буде знаходитись на низькому рівні, це погіршить приплив та оновлення трудових ресурсів в певній галузі і активізує процес відтоку кадрів, що призведе до зменшення динаміки розвитку галузі [13, с. 128].

Максимально розв'язати проблему престижу професії можливо тільки спільними зусиллями педагогів, органів державної влади та місцевого самоврядування, шляхом створення відповідної навчально-виховної системи, підтриманої певними соціально-економічними державними та регіональними програмами. Разом з тим, престиж професії потрібно створювати через різноманітну

інформацію про неї, її технологічні основи, соціально-економічну значущість [13, с. 129].

Інтереси учнів і плани батьків нестабільні і рік у рік змінюються, як змінюється й поняття престижності професії в самому суспільстві. Не всі учні йдуть до вищих навчальних закладів, не всі можуть працевлаштуватися, здобувши професію. Тому перед школою завжди стояло і особливо на сучасному етапі стоїть завдання: дати дитині можливість вивчити свої особисті профорієнтаційні потреби, обрати напрям свого навчання, а батькам замислитись про реальні можливості й здібності їхніх дітей [14, с. 3].

Для цього потрібно відбирати й удосконалювати методи анкетування, вести роботу з профорієнтації, вивчати успішність, темперамент дитини, поповнювати матеріальну і технічну базу школи, оснащувати навчальною та методичною літературою; більше залучати батьків до освітніх проблем; підвищувати інтерес учнів до навчання; налагоджувати зв'язок школи з вищими навчальними закладами [14, с. 3].

Профорієнтаційна робота стала основною прерогативою державних установ. Надання повноцінних послуг було визнано законодавчо, і воно стало важливою функцією соціальної політики держави. Поширюється концепція тісного взаємозв'язку профорієнтації з такими галузями соціальної політики держави, як освіта, професійна підготовка та перепідготовка кадрів і працевлаштування [1, с. 48].

Перебуваючи на посаді міністра освіти і науки України з 29 серпня 2019 по 4 березня 2020 р. Ганна Новосад все ж звернула увагу на проблему профорієнтації, запропонувавши в українських школах посаду кар'єрного радника. Міністерка заявила, що невід'ємною частиною освітньої програми має стати “вступ до фаху”, а в міністерстві наголосили, що починати потрібно вже в 6-9 класі. Для цього необхідно створити мережу кар'єрних радників, де може бути одна людина на освітній округ, або на кілька шкіл. Також Г. Новосад наголосила на можливості співпраці з потенційними роботодавцями [15].

У більшості європейських країн дуже добре розвинена мережа як державних служб професійної орієнтації, так і шкільної навчальної та професійної орієнтації, які тісно співпрацюють між собою. Шкільні профорієнтаційні служби відрізняються у різних західноєвропейських країнах за мірою включеності в контекст освітньо-виховного процесу, проте їхні завдання багато в чому збігаються за цілями, змістом та характером [1, с. 17].

Франція вважається одним з безперечних лідерів у шкільній профорієнтаційній роботі. Фахівець-консультант у французьких навчальних закладах розв'язує такі завдання:

- веде документацію з метою професійного інформування та орієнтації учнів;
- постійно оновлює та поповнює цю документацію, поширює її поміж служб орієнтації батьків, учнів, вчителів;
- вивчає шляхи та перспективи просування випускників за різними напрямками навчальної та професійної орієнтації;
- бере участь у доборі контингенту до різних типів загальноосвітніх та професійних шкіл.

Цей спеціаліст також допомагає кожному учневі скласти індивідуальний план шкільної та професійної орієнтації, що його зобов'язані мати всі школярі випускних класів коледжу. У програмі загальноосвітнього французького коледжу наголошено, наприклад: «За період навчання в коледжі учні вступають у підлітковий вік і необхідно допомогти їм стати соціально зрілими людьми. Одним з проявів такої зрілості можна вважати побудову індивідуального плану з професійної орієнтації» [1, с. 18].

О.Г. Пономаренко у своїй праці «Загальноєвропейські тенденції в профорієнтаційній роботі в Україні» [16] виділяє риси, які характерні для профорієнтаційної роботи в середніх навчальних закладах європейських країн: поетапний характер функціонування всієї системи профорієнтації в інтеграції роботи шкіл, вищих навчальних закладів, урядових структур; перманентний характер профорієнтації, її зв'язок з промисловістю, ринком праці, сільським господарством; забезпечення практичного напрямку навчального процесу; скоординована робота школи, батьків, підприємств, урядових організацій, вищих навчальних закладів, волонтерських товариств і служб; функціонування професіоналізованих допрофесійних курсів із метою зацікавлення учнів певними професіями в перспективі; функціонування урядової програми з профорієнтації в середніх школах із метою збільшення обізнаності учнів стосовно можливостей досягнення кар'єрних успіхів у майбутньому; професійно-трудова спрямованість навчання у старшій школі; поєднання профорієнтаційної теоретичної інформації та її практичної реалізації; наявність кваліфікаційних стандартів і свідочств професійної підготовки, складання професійно орієнтованих іспитів; професіоналізовані навчальні заклади (технічні середні школи, об'єднані школи з професійними навчальними курсами); практична реалізація профорієнтаційних програм; створення та функціонування правлінь і консультативних комітетів із підготовки кадрів у коледжах подальшої освіти; обов'язкова навчальна програма з професійної освіти в технологічних коледжах; реалізація Плану професійної освіти та профорієнтації; діяльність мережі штатних персональних радників зі значним обсягом функціональних обов'язків, надання ними об'єктивних консультаційних послуг; організація та проведення багатоаспектної перманентної діагностики учнів старшої школи; використання профконсультантами прогресивних форм і методів у профорієнтаційній роботі; реалізація профорієнтації відповідно до імітаційних програм із застосуванням неімітаційних та імітаційних методів навчальної діяльності; колективні, індивідуальні, активні, пасивні форми профорієнтації; поширеність методу тестування, домінування методів спостереження та експерименту, популярність методу анкетування (із використанням опитувальників, інтерв'ю з учасниками профорієнтаційного процесу на початкових етапах вивчення професій); ігрові методи профорієнтації; профорієнтаційні, коригувальні, підсумкові бесіди; використання сучасних технічних засобів навчання; надання практичних підсумкових рекомендацій стосовно ефективного застосування старшокласниками власного потенціалу у певній сфері [16, с. 52].

Значний внесок у профорієнтаційну роботу в школі здійснюють соціальні педагоги та практичні психологи, але саме вчитель трудового навчання, спостерігаючи за працею учнів, може виявити здібності до тієї чи іншої професії. Адже саме на уроках трудового навчання відбувається знайомство учнів з різними сферами трудової діяльності, а особливо з робочими професіями, які пов'язані з електромонтажними роботами, з обслуговуванням машин, обробкою деревини, металів та інших матеріалів.

Найефективнішими методами профорієнтаційної роботи на уроках технологій для учнів старших класів, так як і для учнів основної школи, є бесіда, розповідь, пояснення з використанням технічних засобів навчання та профорієнтаційного матеріалу. Ознайомлення з тією чи іншою професією можна здійснювати під час вивчення нового матеріалу, його закріплення, на вступному інструктажі практичної роботи, у процесі самостійної діяльності учнів або на заключному інструктажі. Інформацію про професії можна подавати на занятті у вигляді коротких профорієнтаційних коментарів, вони мають бути логічним продовженням навчального матеріалу, який вивчається. Учні можна дати завдання: підібрати інформацію про ту чи іншу професію. Це дасть можливість жвавіше і цікавіше провести урок, оскільки учні є не тільки слухачами, а й активними учасниками, які пізнали деякі нюанси певної професії. Під час бесіди учні повинні отримати максимум інформації про професію та зацікавитись нею. Бесіду потрібно проводити зрозумілою, чіткою мовою, бажано з підкріпленням прикладами із життя [17, с. 237].

Вибір професії залежить від багатьох факторів [9, с. 135]:

- фактор суспільного впливу на мотиви вибору професії, тобто характеристика, що вказує на значення та престиж обраної професії;
- фактор, що пов'язаний із потребами суспільства у кадрах, із характером вимог професії до особистості учня;
- фактор особливого характеру: інтереси, схильності, здатності, особистісні якості учня, рівень загальної освіти та готовності до свідомого вибору професії.

Готовність до свідомого вибору професії – це складне структурне утворення взаємопов'язаних і поєднаних переконаннями морально-вольових якостей особистості, способів поведінки, знань про професії, практичні вміння і навички, сформовані у відповідності з вимогами суспільства й можливостями навчально-виховного процесу в школі.

Компонентами готовності до свідомого вибору професії виступають [9, с. 135–136]:

- 1) загальне позитивне ставлення до праці;
- 2) знання певного кола професій, їх змісту, вимог, шляхів отримання професії та перспектив професійного росту;
- 3) сформованість професійних інтересів;
- 4) адекватна самооцінка;
- 5) сформованість мотиваційної сфери;
- 6) наявність спеціальних здібностей;
- 7) практичний досвід;
- 8) збалансованість інтересів, здібностей і нахилів, їх відповідність вимогам професії до особистості;
- 9) відповідний стан здоров'я;

10) сформованість моральних якостей, які відповідають вимогам професії;

11) професійна придатність – сукупність психолого-педагогічних і психофізіологічних особливостей людини, необхідних для досягнення задовільних з точки зору суспільства успіхів у праці при наявності спеціальних знань, умінь і навичок, а також отримання власного задоволення від самого процесу праці.

Штифурак В.С., Коліжук Г.В., Мельник І.М. зазначають: «...у даний час вибір майбутньої професії, професійне самовизначення відбувається в умовах нестабільної ситуації в країні, коли підлітки стикаються з найбільш непривабливими сторонами життя власних батьків, що нагадують «гонки на виживання», – постійною утомою, роздратованістю, байдужістю до проблем дітей, переживанням своєї безпорадності, тривоги за завтрашній день. Нестабільність і невизначеність життя, неясність перспектив соціального розвитку суспільства, матеріальні труднощі ведуть до того, що багато молодих людей із тривогою і побоюванням дивляться в завтрашній день, не можуть самостійно вирішити, чого вони хочуть від життя» [1, с. 126].

Особливістю сучасного світу професій є поліпрофесіоналізм, тобто людині треба прагнути опанувати не однією професією, а декількома суміжними. Таким чином, професійне самовизначення стає усе більш безперервним процесом.

Серйозному перекручуванню піддалася система уявлень молоді про престижність освіти, праці. Знижуються уявлення нових поколінь про рівень професіоналізму та культури праці. Переоцінюються такі негативні явища, як спекуляція, рекет.

Штифурак В.С., Коліжук Г.В., Мельник І.М. у своїй праці [1, с. 128] наводять результати опитування, проведеного іншими вченими серед випускників шкіл міст Києва (200 учнів), Луганська (150 учнів), Харкова (100 учнів):

- 62 % випускників загальноосвітніх шкіл не мають чітких уявлень щодо своєї майбутньої професійної кар'єри;

- у 84 % старшокласників, що вже обрали професію, домінує мотив «хочу»;

- майже 75 % випускників гімназій і ліцеїв орієнтуються на смаки та можливості своїх батьків, а не на свої сили й здібності;

- 61 % учнів випускних класів із поглибленою профільною підготовкою і 52 % учнів коледжів не змогли правильно визначити мету та предмет праці в обраній ними професії, але це не з вини навчальних закладів, проблема має глибокі корені.

З наведених вище даних автори дійшли висновку: вибір майбутньої сфери професійної діяльності у більшості старшокласників ґрунтується на:

- обмежених знаннях і поверховій уяві про себе і світ професій, праці;

- рекомендаціях і матеріальних можливостях батьків;

- впливі засобів мас-медіа, рекламних кампаній, що не враховують принципів та підходів професійного самовизначення особистості.

Результати, які отримали вчені у ході дослідно-експериментальної роботи, переконливо свідчать:

1. Проблема підготовки учнів до усвідомленого вибору професії є нині актуальною. Це вима-

гає введення в навчально-виховний процес шкіл спеціального курсу з професійного самовизначення особистості.

2. Процес професійного самовизначення старшокласників має суперечливий, довгостроковий характер, кінцевим результатом якого є розвиток здатності старшокласників до професійного самовизначення [1, с. 128].

Ефективність праці значною мірою залежить від людських ресурсів – навичок, умінь, знань персоналу. Сьогодні багато керівників підприємств у різних секторах ринку розуміють це і інвестують чималі засоби в людські ресурси: професійний добір, оцінку, навчання, стимулювання праці і мотивації співробітників. Багато традиційних спеціальностей сьогодні вимагають нових, більш досконалих навичок і умінь [1, с. 45].

Використання нових інформаційних технологій у професійній орієнтації молоді на думку більшості вчених дозволить [1, с. 46]:

- організувати автоматизований процес всебічного вивчення особистості (соціальні, індивідуально-психологічні, психофізіологічні особливості) з використанням діагностичних методів обстеження;

- надати альтернативні шляхи отримання інформації та послуг профорієнтаційного та профконсультативного характеру;

- створити умови для самоаналізу, систематизації та узагальнення особистістю отриманої інформації про себе з метою професійного самовизначення;

- надати можливість інтерактивного спілкування зі спеціалістами та широким колом населення по проблемам, які цікавлять або хвилюють;

- створити умови для формування висновків і рекомендацій стосовно професійного запиту особистості

На необхідності вводити в систему української освіти найбільш новітні й передові системи профорієнтації наголошував В.К. Сидоренко [18], звертаючи увагу на те, що в умовах жорсткої конкуренції вони допоможуть кожній молодій людині реалізувати здібності, які у неї є, і досягти бажаного успіху. І лише так країна зможе отримати висококваліфіковані кадри, без яких неможливий жоден економічний розвиток.

Отже, висновки впливають з того що, на сучасному етапі в світі професій відбуваються серйозні зміни як позитивного, так і негативного характеру. З одного боку, з'являються нові професії, потрібні для відкритого суспільства з ринковою економікою і демократичною формою правління, з іншого – втрата престижу великої кількості колишніх професій. Тож школам необхідно зосередити увагу на активізації профорієнтації, налагодити таку систему профорієнтаційних заходів, щоб учні мали можливість визначити своє місце у світі професій та орієнтуватися на ринку праці.

Вітчизняними науковцями зроблені значні кроки у розв'язанні проблеми професійного самовизначення та професійної орієнтації, розроблені нові профконсультативні методики та підходи; продовжується робота над розробкою методик до нових професій. Звичайно, залишається багато невирішених важливих проблем у сфері професійної орієнтації дітей, молоді та дорослих, і вони потребують відповідного рішення.

Список літератури:

1. Штифурак В.С., Коліжук Г.В., Мельник І.М. Профорієнтаційна діяльність: теорія та практика : навчальний посібник. Вінниця : ТОВ «Ландо ЛТД», 2013. 418 с.
2. Ільч Л.М. Взаємодія ринків праці та освіти: сутність, характерні риси та модель функціонування. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/4_2017/16.pdf (дата звернення: 26.04.2020).
3. Бріт О.В. Вимоги сучасного ринку праці до фахівців з вищою освітою. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/6_2015/9.pdf (дата звернення: 26.04.2020).
4. Бербец В.В. Сучасний стан та актуальні проблеми підготовки майбутніх учителів технологій до організації професійного самовизначення учнівської молоді. URL: https://Sitimn_2013_36_34.pdf (дата звернення: 26.04.2020).
5. Янцур М.С. Теоретико-методичні засади профорієнтаційної підготовки майбутніх учителів технологій. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/Ozfm_2012_5_6.pdf (дата звернення: 29.04.2020).
6. Якімова Н.С. Професійне самовизначення і професійна орієнтація молоді: сучасні тенденції та проблеми. URL: <https://dse.org.ua/arhchive/15/15.pdf> (дата звернення: 29.04.2020).
7. Закатнов Д.О. Стан і проблеми професійної орієнтації. URL: http://lib.iitta.gov.ua/2630/1/stProforientaciy_rtf.pdf (дата звернення: 29.04.2020).
8. Ткаченко С. Професійне самовизначення школярів. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2009. № 3. С. 32–36.
9. Фрадинська А.П. Свідомий вибір професії як головна проблема сучасної молоді. С. 135–139. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2010_2_34 (дата звернення: 29.04.2020).
10. Кавецький В. Мотиваційна основа вибору професії школярами. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2009. № 3. С. 29–32.
11. Мачуська І. М. Основні чинники професійного самовизначення старшокласників. С. 474–482. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2013_17_%281_%29_54 (дата звернення: 30.04.2020).
12. Шарун Б.С. Особливості проведення профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю. *Трудове навчання в школі*. 2012. № 21(57). С. 2–5.
13. Піддячий М.І. Підготовка старшокласників до професійної діяльності в умовах профільного навчання : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2008. 288 с.
14. Шварц Т.Г. Почуття вільного вибору – основа профільного навчання. *Трудове навчання в школі*. № 3(15). 2010. С. 2–4.
15. URL: <https://narodna-pravda.ua/2020/01/11/v-ukrayinskih-shkolah-z-yavitsya-nova-posada-yak-tsej-fahivets-dopomozhe-dityam/> (дата звернення: 29.04.2020).
16. Пономаренко О.Г. Загальноєвропейські тенденції в профорієнтаційній роботі в Україні. URL: <https://journals.uran.ua/appf/article/download> (дата звернення: 29.04.2020).
17. Белан Т.Г. Профорієнтаційна робота з учнями старших класів на уроках технологій. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VehdpuP_2018_151_%281_%29_54 (дата звернення: 30.04.2020).
18. Сидоренко В.К. Професійне самовизначення як основа створення умов для забезпечення якості життя молоді людиною. URL: <https://journals.nubip.edu.ua/index.php/Pedagogica/article/download> (дата звернення: 30.04.2020).

References:

1. Shtyfurak, V.S., Kolizhuk, H.V., & Melnyk, I.M. (2013). Proforiientatsiina diialnist: teoriia ta praktyka: navchalnyi posibnyk. Vinnytsia: TOV «Lando LTD». (in Ukrainian)
2. Ilich, L.M. Vzaemodiia rynkiv pratsi ta osvity: sutnist, kharakterni rysy ta model funktsionuvannia. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/4_2017/16.pdf (in Ukrainian)
3. Brit, O.V. Vymohy suchasnoho rynku pratsi do fakhivtsiv z vyshchoiu osvitoiu. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/6_2015/9.pdf (in Ukrainian)
4. Berbets, V.V. Suchasnyi stan ta aktualni problemy pidhotovky maibutnikh uchyteliv tekhnolohii do orhanizatsii profesiinoho samovyznachennia uchnivskoi molodi. URL: https://Sitimn_2013_36_34.pdf (in Ukrainian)
5. Yantsur, M.S. Teoretyko-metodychni zasady proforiientatsiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv tekhnolohii. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/Ozfm_2012_5_6.pdf (in Ukrainian)
6. Yakymova, N.S. Profesiine samovyznachennia i profesiina oriientatsiia molodi: suchasni tendentsii ta problemy. URL: <https://dse.org.ua/arhchive/15/15.pdf> (in Ukrainian)
7. Zakatnov, D.O. Stan i problemy profesiinoi oriientatsii. URL: http://lib.iitta.gov.ua/2630/1/stProforientaciy_rtf.pdf (in Ukrainian)
8. Tkachenko, S. (2009). Profesiine samovyznachennia shkoliariv. *Trudova pidhotovka v zakladakh osvity*, no. 3, pp. 32–36. (in Ukrainian)
9. Fradynska, A.P. Svidomyi vybir profesii yak holovna problema suchasnoi molodi. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2010_2_34 (in Ukrainian)
10. Kavetskyi, V. (2009). Motyvatsiina osnova vyboru profesii shkoliaramy. *Trudova pidhotovka v zakladakh osvity*, no. 3, pp. 29–32. (in Ukrainian)
11. Machuska, I.M. Osnovni chynnyky profesiinoho samovyznachennia starshoklasnykiv. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2013_17_%281_%29_54 (in Ukrainian)
12. Sharun, B.S. (2012). Osoblyvosti provedennia proforiientatsiinoi roboty z uchnivskoiu moloddu. *Trudove navchannia v shkoli*, no. 21(57), pp. 2–5. (in Ukrainian)
13. Pidiachyi M.I. (2008). Pidhotovka starshoklasnykiv do profesiinoi diialnosti v umovakh profilnoho navchannia. Kyiv: Pedahohichna dumka. (in Ukrainian)
14. Shvarts, T.H. (2010). Pochuttia vilnoho vyboru – osnova profilnoho navchannia. *Trudove navchannia v shkoli*, no. 3(15), pp. 2–4. (in Ukrainian)
15. URL: <https://narodna-pravda.ua/2020/01/11/v-ukrayinskih-shkolah-z-yavitsya-nova-posada-yak-tsej-fahivets-dopomozhe-dityam/> (in Ukrainian)
16. Ponomarenko, O.H. Zahalnoievropeiski tendentsii v proforiientatsiinoi roboti v Ukraini. URL: <https://journals.uran.ua/appf/article/download> (in Ukrainian)
17. Belan, T.H. Proforiientatsiina robota z uchniamy starshykh klasiv na urokakh tekhnolohii. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VehdpuP_2018_151_%281_%29_54 (in Ukrainian)
18. Sydorenko, V.K. Profesiine samovyznachennia yak osnova stvorennia umov dlia zabezpechennia yakosti zhyttia molodoiu liudynoju. URL: <https://journals.nubip.edu.ua/index.php/Pedagogica/article/download> (in Ukrainian)